

ზურაბ პაპასქირო

„აფხაზთა“ სამეფოს ეთნო-კულტურული და პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი იერსახის სეპარატისტული ხედვის კრიტიკისათვის

VIII-X საუკუნეებში ცალკეული ქართული სამეფო-სამთავროების, მათ შორის აფხაზთა სამეფოს წარმოქმნა-განვითარების ისტორია ფუნდამენტალურადაა დამუშავებული ისტორიოგრაფიაში. ივანე ჯავახიშვილის, სიმონ ჯანაშიას, ნიკო ბერძენიშვილის, ზურაბ ანჩაბაძის, მარიამ ლორთქიფანიძის, დავით მუსხელიშვილის, ნოდარ ლომოურის, გივი წულაიას და სხვა მკვლევართა შრომებში ძირფესვიანადაა გამოკვლეული „აფხაზთა“ სამეფოს ისტორიასთან დაკავშირებული ყველა კარდინალური საკითხი და დამაჯერებლადაა ნაჩვენები ამ სახელმწიფოებრივი გაერთიანების როლი და ადგილი საერთო-ქართულ პოლიტიკურ სამყაროში, ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ფორმირების პროცესში.

ფაქტობრივად ყველა ანგარიშგასაწევი მეცნიერი, მათ შორის წამყვანი უცხოელი მკვლევრები, ერთნიშნად მიიჩნევენ „აფხაზთა“ სამეფოს ქართულ ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ გაერთიანებად. ამის ნათელ დადასტურებას წარმოადგენს თუნდაც დიდ ბრიტანეთში მოღვაწე გამოჩენილი რუსი აღმოსავლეთმცოდნის, ვლადიმირ მინორსკის (1877-1966) კომენტარები, რომელიც ერთვის მის შირვან-დერბენდის ისტორიისადმი მიძღვნილ კაპიტალურ გამოკვლევას. ასე მაგალითად, ძველი ქართული ქალაქის მცხეთის განმარტებისას, მეცნიერი მიუთითებს, რომ „Мцхет (лежащий на западе от Тифлиса) мог принадлежать скорее юго-западным Багратидам, чем так называемой „Абхазской“ династии западных грузин“ (Минорский 1963:210, ხაზგასმა ჩვენია — **ზ.პ.**). ვ. მინორსკის შემთხვევით არ მოჰყავს დინასტიის სახელწოდება ბრჭყალებში და სრულიად ნათლად განმარტავს, თუ რომელ ეთნოპოლიტიკურ სამყაროს წარმოადგენდა ე.წ. „აფხაზური“ დინასტია. ანალოგიურად იქცევა მეცნიერი თავისი ნაშრომის სხვა მონაკვეთებზეც. კერძოდ, ეხება რა IX-X საუკუნეების საქართველოს პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივ კონფიგურაციას, ის აღნიშნავს: „Помимо Квириканской династии Кахетии, существовали основная династия Багратидов в центральной и южной части Грузии и так называемая **Абхазская династия в Западной Грузии**“ — და ეს მაშინ, როდესაც ავტორმა მშვენივრად იცის საკუთრივ აფხაზთა („მცირერიცხოვანი ხალხის“), რომელიც ამჟამად ცხოვრობს „на восточном побережье Черного моря (около Сухуми)“ (Минорский, 1963:117, ხაზგასმა ჩვენია —

ზ.პ.).

თავისი ნაშრომის სხვა ადგილას ვ. მინორსკი აღნიშნავს, რომ „В первой половине X в. Картлия была присоединена правителями так называемой „Абхазской“ династии“ (Минорский 1963:214, ხაზგასმა ჩვენია — **ზ.პ.**). გარდა ე.წ. „აფხაზური“ დინასტიისა, მეცნიერს ბრჭყალებში აქვს მოქცეული აგრეთვე სიტყვები: „Абхазия“, „Абхазский“ და ა.შ. მაგალითად, Хს. არაბი ავტორის მასუდის ცნობის კომენტირებისას, ვ. მინორსკი წერს: „Масуди проводит различие между истоками Куры, которые он помещает в стране Джурзан в царстве Джурджина, и ее последующим течением через „Абхазские“ владения (выше Тифлиса)“ (Минорский 1963:214, ხაზგასმა ჩვენია — **ზ.პ.**). სხვაგან, მიუთითებს რა, რომ ბაგრატიონები თავიანთ თავს დავით წინასწარმეტყველის შთამომავლებად მიიჩნევდნენ, განმარტავს: „Эти цари Грузии (Джурз) назывались „абхазскими“ царями ввиду их связей с правящим домом Абхазии“ (Минорский 1963:223, ხაზგასმა ჩვენია — **ზ.პ.**). კახეთის მეფის აღსართანის მოღვაწეობაზე თხრობისას, ვ. მინორსკი აღნიშნავს, რომ „он... находился в плохих отношениях с царём Западной Грузии (Абхазии, как ее называли мусульмане, имея в виду происхождение её династии). Современным правителем „Абхазии“ (იგულისხმება სრულიად საქართველო — **ზ.პ.**) был энергичный Баграт (1027-72гг.), сын Георгия I (1014-27)“ (Минорский 1963 :94, ხაზგასმა ჩვენია — **ზ.პ.**). და ბოლოს, მასუდი ბენ ნამდარის ცნობის კომენტირებისას, რომლის თანახმად, თითქოს შირვანშაჰმა ფარბურზმა „**покорил абхазцев**“, ვ. მინორსკი აზუსტებს, რომ ამ შემთხვევაში „აფხაზების“ ქვეშ იგულისხმებიან ქართველები (Минорский 1963 :96, ხაზგასმა ჩვენია — **ზ.პ.**).

თანამედროვე რუსი ისტორიკოსები, რომლებიც იკვლევენ აღმოსავლეთ ევროპისა და განსაკუთრებით კავკასიის ისტორიულ წარსულს ასევე აღიარებენ „აფხაზთა“ სამეფოს ქართულ ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ იერსახეს. ამ მხრივ საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ცნობილი რუსი აღმოსავლეთმცოდნის, ამიერკავკასიის ქვეყნების აღიარებული მკვლევრის, სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის, პროფ. ანატოლი ნოვოსელცევის (ა. ნოვოსელცევის ღვაწლზე დაწვრილებით იხ.: **Метрели, Папаскири 2004:724-729; პაპასქირი 2009:601-606**) გამონათქვამები. მისი განმარტებით VIII ს. წარმოქმნილი „აფხაზთა“ სამეფო, რომელიც თავდაპირველად მოიცავდა „территории, преимущественно населенные абхазами, ...в IX в. (после переноса центра „в Западную Грузию“) стало, по сути дела, западногрузинским государством, игравшим

важную роль в истории Грузии“ (Константин Багрянородный 1989:401, ხაზგასმა ჩვენია — ზ.პ.).

თითქმის ანალოგიურ თვალსაზრისს ავითარებდა მეორე გამოჩენილი რუსი ისტორიკოსი ლევ გუმბილიოვი. „Эристав Абхазии — წერდა ლ. გუმბილიოვი — с помощью хазар добился независимости от империи. Его преемники стали претендовать и на западную Грузию, постепенно её подчинив. Это случилось позже, в IX-X вв., а возникшее первоначально Абхазское государство, распространив свою власть на этнически картвельские земли, куда затем был перенесен и центр государства (в Кутаиси), постепенно превратилось в грузинское политическое объединение“ (Гумилёв, ხაზგასმა ჩვენია — ზ.პ.). არანაკლებ ინტერესს იწვევს კავკასიის კიდევ ერთი ცნობილი მკვლევრის ვლადიმირ კუზნეცოვის ხედვა. აღნიშნავს რა VIII ს. მიწურულს აღმოცენებული „აფხაზთა“ სამეფოს მიერ მთელი დასავლეთ საქართველოს გაერთიანების ფაქტს „со столицей в Кутаиси“ მიზანშეწონილად მიიჩნევს ხაზი გაუსვას, რომ „**общим языком для всех народов Абхазского царства становится грузинский язык**“ (Кузнецов 2004, ხაზგასმა ჩვენია — ზ.პ.). კიდევ უფრო საგნობრივად მსჯელობს „აფხაზთა“ სამეფოზე არანაკლებ ცნობილი კავკასიოლოგი სერგეი არუთიუნოვი. მისი დაკვნით: „**Абхазия была населена всегда абхазами, но всегда и грузинами. Т.е. иногда было грузин там больше, иногда меньше, но никогда не было так, чтобы на территории Абхазии жили только абхазы или только грузины.** Такого не бывало. Эти народы жили совместно в течение двух тысячелетий, как минимум. ...В грузинской истории абхазы выступили так, как, может быть, русы-варяги выступили в России. И Абхазское царство стало собирателем грузинских земель...” („Суть событий“ 2004, ხაზგასმა ჩვენია — ზ.პ.).

ყოველივე ზემოაღნიშნულის მიუხედავად, სეპარატისტულად განწყობილი აფხაზი ისტორიკოსები და მათი მოსკოველი მფარველები (ძირითადად კონსტანტინე ზატულინის ტიპის ვაი პოლიტიკოსები) ყოველნაირად ცდილობენ დაარწმუნონ საზოგადოება საპირისპიროში. სხვადასხვა სახის პუბლიკაციებში მუდმივად მიდის სპეკულიაცია სამეფოს სახელწოდებით და გაუთვითცნობიერებელ მკითხველს აჯერებენ, რომ „აფხაზთა“ სამეფო თითქოს იყო წმინდა აფხაზური (თანამედროვე გაგებით) ეთნოპოლიტიკური გაერთიანება.

„აფხაზთა“ სამეფოზე, როგორც აფხაზურ-აფსუურ სახელმწიფოებრივ გაერთიანებაზე პირველად 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდგომ არენაზე გამოსულმა აფხაზეთის „ეროვნული“ ინტელიგენციის წარმომადგენლებმა განაცხადეს. მათ შორის

პირველთაგანი იყო 1917-1937 წლების სეპარატისტული მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერი აფხაზი მოღვაწე მიხეილ თარნავა, რომელმაც 1917 წელს გამოაქვეყნა ბროშურა აფხაზეთის „ეროვნული“ ეკლესიის ისტორიისა — ერთგვარი „მეცნიერული“ დასაბუთება დამოუკიდებელი (ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიისაგან) აფხაზეთის საეკლესიო ორგანიზაციის შექმნისა (Тарнава 1917). მასში ავტორმა „აფხაზთა“ სამეფო თანამედროვე აფხაზების წინაპრების მიერ შექმნილ სახელმწიფოდ გამოაცხადა. მისი მტკიცებით, „могущество и расцвет Абхазии (იგულისხმება „აფხაზთა“ სამეფოს — **ზ.პ.)** приходят в упадок с прекращением царствования её самостоятельных правителей“ (იგულისხმება „აფხაზთა“ სამეფო ტახტზე — ქუთაისში — ბაგრატ ბაგრატიონის ასვლა, რომელიც არის იგივე გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფე ბაგრატ III — **ზ.პ.)** რომლის შემდეგაც თითქოს „судьба Абхазии сливается с судьбой Грузии“ (Православная 1994:9).

ამ ტენდენციამ შემდგომი გავრძელება ჰპოვა XX ს. 20-30-იანი წლების აფხაზეთის სეპარატისტული მოძრაობის გამოჩენილ წარმომადგენლებში. მათ შორის „სახელი გაითქვა“ სემიონ აშხაძევამ (Ашхацава 1925) რომლის ფანტასტიკური წარმოსახვა შორს იდგა ჯანსაღი აზრისგან. ასე მაგალითად: ს. აშხაძევა ამტკიცებდა, რომ „Абхазское“ царство — **абхазское национальное государство просуществовало аж до конца XVв.,** когда оно распалось «на три царства: Кахетинское, Карталинское и Имеретинское и на пять княжеств: Самцхе-Саатабаго, Гурию, Мингрелию, Сванетию и Абхазию“ (Ашхацава 1925:21, ხაზგასმა ჩვენია — **ზ.პ.**), და რომ „распадение Абхазского царства в XVв. повело к прекращению чеканки **национальной** (იგულისხმება — **აფხაზურ-აფსუური — ზ.პ.)** монеты“ (Ашхацава 1925:28, ხაზგასმა ჩვენია — **ზ.პ.**). XVI-XVII საუკუნეებშივე ავტორის აზრით, „являются эпохой наибольшего падения... **бывшего Абхазского государства**“ (Ашхацава 1925:21, ხაზგასმა ჩვენია — **ზ.პ.**).

ს. აშხაძევასა და მისი თანამოაზრეების გავლენის ქვეშ იყვნენ ზოგიერთი რუსი ისტორიკოსებიც, რომლებიც იმ დროს აფხაზეთზე წერდნენ. მათ შორის აღსანიშნავია კ. კულდრიავეცივი, რომელიც ცნობილია თავისი ანტიქართული პოზიციით აფხაზეთის ისტორიაში. იგი ცდილობდა VIII-Xსს. „აფხაზთა“ სამეფო წარმოეჩინა აფხაზთა ეროვნულ სახელმწიფოებრივ გაერთიანებად. კ. კულდრიავეცივი ყოველგვარი არგუმენტაციის გარეშე ამტკიცებდა, რომ „с момента свержения Тевдосе II Слепого на престол Абхазии... вступает новая, не национальная, чуждая ей династия“ (Кудрявцев: 120-121,

ხაზგასმა ჩვენია — **ზ.პ.**).

მეორე რუსი ისტორიკოსი ვ. ფადეევი, რომელიც დიდხანს ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა სოხუმში, მართალია, ღიად არ საუბრობდა „აფხაზთა“ სამეფოს აფხაზურ „ეროვნულ“ პერიოდზე, თუმცა ბაგრატ III-ის ერთიან ქართულ სახელმწიფოს „**СОЮЗНЫМ** (ანუ აფხაზურ-ქართულ — **ზ.პ.) государством**“ აცხადებდა, ხოლო ბაგრატ მეფეს — „**СОЮЗНЫМ государем**“ მოიხსენიებდა (Фадеев 1934:84, 86). აქედან აშკარად ჩანს მისი მოსაზრება, რომ „ლეონიდების“ სამეფო მხოლოდ ეთნიკური აფხაზების მიერ იყო შექმნილი. დაახლოებით იგივე შეხედულებას იზიარებდა აფხაზური ეროვნული ლიტერატურის ფუძემდებელი დიმიტრი გულია, რომელმაც XXს. 20-იან წლებში შექმნა ნაშრომი აფხაზეთის ისტორიის შესახებ (Гулия 1925:191-222). თუმცა, მოგვიანებით, მან გადასინჯა თავისი მოსაზრება „აფხაზთა“ სამეფოს შესახებ და იგი ერთმნიშვნელოვნად აღიარა დასავლურ-ქართულ სახელმწიფოებრივ გაერთიანებად (Гулия 1951:14-16).

ზემოთაღნიშნულ აშკარად ტენდენციურად განწყობილი ავტორების (მოგვიანებით მათ შეუერთდა ი. ვორონოვი), რომლებიც „აფხაზთა“ სამეფოს მიიჩნევდნენ არა ქართულ, არამედ აფხაზურ (თანამედროვე ეთნიკური გაგებით) პოლიტიკურ გაერთიანებად, თვალსაზრისს ბაგრატ III-ის გამეფებით „აფხაზთა“ სამეფოს არსებობის შეწყვეტის შესახებ ანვითარებდა ისეთი კომპეტენტური და მიუკერძოებელი მკვლევარი, როგორც იყო ზურაბ ანჩაბაძე (Анчабадзе 1959:166, 171). იმავე პოზიციაზე იდგა შალვა ინალ-იფა (Инал-ипа 1976:412).

მოგვიანებით, სამეცნიერო წრეებში და მათ შორის აფხაზ ისტორიკოსებშიც თითქოს არ იყო სადავო „აფხაზთა“ სამეფოს ქართული შინაარსი, რაც პირველ რიგში გამოჩენილი აფხაზი ისტორიკოსის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპოდენტის ზ. ანჩაბაძის დამსახურება იყო (Анчабадзе 1959:95-158), რომელმაც ერთმნიშვნელოვნად აღიარა „აფხაზთა“ სამეფო დასავლურ-ქართულ სახელმწიფოებრივ გაერთიანებად (**აფხაზეთის 1981:313; Абхазская 1981:324**), რომლის „**культурная и церковная политика., также как его социальная и государственная политика, диктовалась общегрузинскими интересами**“ (Анчабадзе 1959:153, ხაზგასმა ჩვენია — **ზ.პ.**).

მიუხედავად ამისა, აფხაზეთში დრო და დრო ქვეყნდებოდა ნაშრომები, რომელშიც VIII-X საუკუნეების „აფხაზთა“ სამეფო წარმოდგენილი იყო, როგორც აფხაზური ეროვნული სახელმწიფოებრივი გაერთიანება. XXს. 60-იან წლებში ამ

მიმართულების წარმომადგენლებს შორის გამოირჩეოდა რ. ხონელია (Хонелия 1967^ა; Хонелия, 1967^ბ). მოცემული შეხედულება ნაწილობრივ გვხვდება გამოჩენილი აფხაზი ისტორიკოსისა და ეთნოგრაფის შ. ინალ-იფას ნაშრომებშიც. თუმცა სამართლიანობა მოითხოვს იმის აღნიშვნას, რომ იგი აფხაზური ეროვნული პერიოდის არსებობას უშეგებს ლეონ II-ის მიერ შექმნილი სამეფოს დედაქალაქის ქუთაისში გადატანამდე, რომლის შემდეგაც, მეცნიერის თქმით, „აფხაზთა“ სამეფო უკვე **„превратилось по существу в грузинское государство по своей основной территории, составу преобладающего населения... и осуществлявшейся... общегрузинской политики“** (Инал-ипат 1976:403, ხაზგასმა ჩვენია — **ზ.პ.**).

„აფხაზთა“ სამეფოს აფხაზურ-ეროვნული იერსახის პროპაგანდას უწყევდნენ ე.წ. „აფხაზი ხალხის მეგობრები“ რუსული ინტელიგენციის იმპერიულად განწყობილი წარმომადგენლები თავიანთ პუბლიკაციებში. მათ შორის პირველობა ეკუთვნის რუსული ფაშიზმის იდეოლოგიურ ბელადს ვადიმ კოჟინოვს, რომელიც გიორგი ტურჩანოვის მიერ „გამიფრული“ აფხაზური დამწერლობის გამოყენებით, მთელი სერიოზულობით ამტკიცებდა, რომ „აფხაზთა“ სამეფოში საეკლესიო ღვთისმსახურება და სახელმწიფო მართვა-გამგეობა აფხაზურ ენაზე მიმდინარეობდა (Кожинов 1977:256). ყოვლისმცოდნე ვ. კოჟინოვის „აღმოჩენებიდან“ განსაკუთრებით უნდა გამოიყოს მისი მტკიცება იმის შესახებ, რომ **„до 1931 года Абхазия никогда не была частью Грузии. Никогда, за всю свою тысячелетнюю историю. Зато были времена, когда часть Грузии входила в Абхазское царство“** (Кожинов 1993, ხაზგასმა ჩვენია — **ზ.პ.**).

XXს. 80-იანი წლების II ნახევრიდან, განსაკუთრებით კი 1988 წლიდან იწყება სეპარატისტული მოძრაობის მომდევნო ესკალაცია. აფხაზმა მეცნიერებმა უფრო აგრესიულად დაიწყეს მტკიცება „აფხაზთა“ სამეფოს აფხაზ-აფსუური ეროვნულ-აფხაზური კუთვნილების შესახებ. ეს განსაკუთრებით თვალშისაცემად იყო დემონსტრირებული ცნობილი აფხაზი არქეოლოგისა და ისტორიკოსის მ. გუნბას მონოგრაფიაში (Гунба 1989:232-249). ასევე აფხაზეთის ისტორიის საკითხებით გატაცებული ფილოლოგის ა. პაპასკირის პუბლიკაციებში (Папаскири 1988:114-129).

ამავე დროს ნამდვილი ანტიქართული ისტორიოგრაფიული კამპანია წამოიწყო სეპარატისტული მოძრაობის ოდიოზურმა წარმომადგენელმა, არქეოლოგმა ი. ვორონოვმა, რომლის ნაშრომებმა ამ მიმართულებით ყურადღება ჯერ კიდევ XXს. 70-იანი წლებიდან მიიქცია. თუ იგი ადრე ჯერ კიდევ ვერ ბედავდა თავისი ინსინუაციებისთვის პოლიტიკური მიმართულების მიცემას და არ გამოდიოდა აკადემიური ჩარჩოებიდან, 90-იანი წლების დასაწყისიდან

მის „შემოქმედებაში“ საბოლოოდ წაიშალა ზღვარი მეცნიერებასა და პოლიტიკას შორის და იგი მთლიანად ჩადგა აფხაზურ-სეპარატისტულ მოძრაობის სამსახურში. ეს ნათლად გამოვლინდა მის მიერ გაზეთ „Абхазия“-ში გამოქვეყნებულ ბინძურ რეცენზიაში მ. ლორთქიფანიძის წიგნზე „აფხაზები და აფხაზეთი“ (Воронов 1991) ასევე ე.წ. „ექსპრეს-ნარკვევი“ „Абхазы. Кто они?“, რომელიც აფხაზეთში ომის დაწყების შემდეგ გამოაქვეყნა (Воронов 1992; Белая 1993).

შენიშვნა: ი. ვორონოვის ამ პასკვილს ღირსეული პასუხი გასცა მ. ლორთქიფანიძემ („Заря Востока“ 1991). თავის დროზე ამ სტრიქონების ავტორიც ოპერატიულად გამოეხმაურა და შეძლებისდაგვარად მოიგერია მისი თავდასხმები ქართულ ისტორიოგრაფიაზე (**პაპასჭირი, 1991; პაპასჭირი, 1998**). აღნიშნულ პუბლიკაციაში გადმოფრქვეული „სიბრძნეების“ შესახებ იხ. (**პაპასჭირი, 1992; პაპასჭირი, 1998; Папаскири. 1993; პაპასჭირი, 2009**).

ამ პუბლიკაციაში საქართველო-აფხაზეთის სხვა საკითხებთან ერთად, ტენდენციურად იყო გაშუქებული „აფხაზთა“ სამეფოს ისტორია, და რაც მთავარია, და ადგილი ჰქონდა უხეშ ფაქტოლოგიურ დაუდევრობას. ამ მხრივ რად ღირს თუნდაც ჭეშმარიტად განსაცვიფრებელი ფაქტი — მან გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფე — ბაგრატ III („представителя рода южногрузинских Багратидов“), არც მეტი არც ნაკლები, **საკუთარ დედაზე — გურანდუხტზე** („наследнице абхазского престола“) დააქორწინა (Воронов 1992:21; Белая 1993:28).

სეპარატისტული ისტორიოგრაფიის „მონაპოვრები“ „აფხაზთა“ სამეფოს ნაციონალურ-სახელმწიფოებრივი იერ-სახის „შესწავლაში“ ერთგვარად შეჯამდა ე.წ. აფხაზეთის ისტორიის „დამნმარე სახელმძღვანელოში“, რომელიც გამოიცა სოხუმში 1991 წელს (История 1991:68-88). მიუხედავად იმისა, რომ „აფხაზთა“ სამეფოს შესახებ ქვეთავის ავტორი ი. ვორონოვი ყოველნაირად შეეცადა დაემალა აღნიშნული გაერთიანების ქართული შინაარსი, იგი ძალაუნებურად იძულებული გახდა ელიარებინა ქართველებისა და აფხაზების ისტორიული ერთობა და მათი თანაარსებობა საერთო პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივ სივრცეში. უფრო მეტიც, ცალკეულ შემთხვევაში იმ საკითხების გაშუქებისას, რომელსაც ადგილი ჰქონდა VIII საუკუნეში თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე, ი. ვორონოვი ვერ გაექცა ეჩვენებინა ქართველი ლიდერების წამყვანი როლი. ზემოაღნიშნულის თვალსაჩინო დადასტურებად შეიძლება ჩაითვალოს მისი მხრიდან კონსტატაცია (ჯუანშერ ჯუანშერიანის თხზულების ცნობაზე დაყრდნობით), ანაკოფიასთან („აფხაზეთის ერისთავი“ ლეონის რეზიდენცია) არაბი სარდლის მურვან იბნ-

მუჰამედის (იგივე მურვან „ყრუ“) წინააღმდეგ მებრძოლ ქართველთა და აფხაზთა გაერთიანებული ლაშქრის სათავეში, ქართლის „მეფეთა“ - მირისა და არჩილის ყოფნის ფაქტისა (История 1991:70). სხვა ადგილას ი. ვორონოვი ხაზგასმით მიუთითებს ბიზანტიის იმპერიის როლზე დასავლეთ საქართველოში ლეონ I-ის პოზიციის განმტკიცებაში და აღნიშნავს, რომ ამისთვის ხელს უწყობდა „передача ему (ლეონ I-თვის — **ზ.პ.**) **знаков царского достоинства, принадлежавших картлийскому царю Миру**“ (История 1991:74, ხაზგასმა ჩვენია — **ზ.პ.**).

თუმცა ამას ხელი არ შეუშლია ი. ვორონოვისთვის ემტკიცებინა, რომ „действия Леона II“, რომელიც „обычно рассматриваются в качестве проявления некоей его „общегрузинской“ политики“, სინამდვილეში მიმართული იყო საკუთარი სამეფლობელოების გაფართოებისათვის „в рамках стремлений, характерных для каждого феодального деспота“. „Вместе с тем, — ასკვნის ი. ვორონოვი — **беспрерывно продолжавшаяся“ ბრძოლა და მეტოქეობა „с соседними царствами и княжествами, особенно за владение Картлией. Объективно...со временем привела к объединению всех картоязычных (грузинских) племен, и Абхазское царство сыграло в этом процессе основную позитивную роль“** (История 1991:76, ხაზგასმა ჩვენია — **ზ.პ.**).

ცოტა ქვემოთ აღნიშნულია, რომ „...к концу X века восточная политика Абхазского царства, **объективно ведущая к объединению** значительной части западного и центрального Закавказья (რატომ არა საქართველო? — **ზ.პ.**), **завершилась созданием нового государства — „царства абхазов и картвелов“, позднее известного как объединенное грузинское царство“** (История 1991:89, ხაზგასმა ჩვენია — **ზ.პ.**). „События 975-978 гг., — აგრძელებს ი. ვორონოვი, — следует расценивать, с одной стороны, как удачу в деле захвата соседних территорий и укрепления Абхазского царства, а с другой — как первые шаги к образованию **качественно нового феодального государства, позже ставшего известным как „Грузинское“** (История 1991:89, ხაზგასმა ჩვენია — **ზ.პ.**).

რამდენადმე დაბნეული იმის კონსტანტაციით, რომ „აფხაზთა“ სამეფო **მაინც ტრანსფორმირდებოდა** ქართულ სახელმწიფოში, ი. ვორონოვი ყოველნაირად ცდილობს „გადაფაროს“ ეს შედეგი განცხადებით: „Абхазские цари, расширяя то силой, то с помощью политических интриг границы своих владений, заботились, **прежде всего,**

освоем личном благе и могуществе. Их ещё не волновали вопросы национального (в современном смысле слова) приоритета, а соответствующие моменты (язык официальных документов, церковная соподчинённость, архитектурные школы и т.д.) – как проявления реальной жизни, обращенной больше в настоящее, зависели от конкретной ситуации“ (История 1991:90 ხაზგასმა ჩვენია - ზ.პ.).

ამრიგად, გამოდის, რომ ლეონ II-სა და მისი მემკვიდრეების აშკარად გამოკვეთილი ქართული პოლიტიკა სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის სფეროში, საეკლესიო პოლიტიკასა და ა. შ. (ი. ვორონოვის მიერ უნებლიედ აღიარებული) იყო არა „ნაციონალური პრიორიტეტი“, არამედ მხოლოდ „проявление... реальной жизни“. და ეს მაშინ, როცა სხვა შემთხვევაში განვითარებას „в рамках византийской культурно-политической системы“, რატომღაც ჰქონდა გადამწყვეტი მნიშვნელობა არა მარტო აბაზგიისა და აფსილიისათვის, არამედ „აფხაზთა“ სამეფოსათვის. „Не будь, в VIII-Xвв. политически независимого, но христианского, и в этом уже византизирующего (!) Абхазского царства,-- წერს „სახელმძღვანელოს“ ავტორი, - не сложилось бы в XI-XII веках тяготевшего к тому же христианскому миру культурно-исторического единства, ныне называемого общегрузинским“ (История 1991:90).

თუ ბიზანტიის კულტურულ-პოლიტიკური გავლენა აბაზგიაზე და აფსილიაზე სრულიად აშკარა იყო, იგივეს ვერ ვიტყვით „აფხაზთა“ სამეფოზე. „აფხაზი“ მეფეების სტრატეგიული საგარეო პოლიტიკის წყალობით მოპოვებული დამოუკიდებლობა ბიზანტიის იმპერიის კულტურულ-იდეოლოგიური ზეგავლენისგან დამოუკიდებლობას ნიშნავდა, რომელიც, რა თქმა უნდა, დრო და დრო არ გამორიცხავდა თანასწორ პარტნიორულ ურთიერთობას ქუთაისსა და კონსტანტინოპოლს შორის (პაპასჭირი 1999: 325-335; პაპასჭირი 2009:184-195).

ი. ვორონოვის რამდენადმე ფრთხილი პოზიცია (რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, ეს პოზიცია შენარჩუნებულია დღევანდელი თვით აღიარებული რესპუბლიკის ოფიციალურ პოლიტიკურ ხედვაში **(Абхазское)**). „აფხაზთა“ სამეფოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი იერ-სახის განსაზღვრებაზე (აფხაზეთის „სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის“ გამოცხადების შემდეგ) უკვე არ „შეეფერებოდა“ სეპარატისტების გაზრდილ ამბიციებს. მათ უკვე აღარ აკმაყოფილებდათ მხოლოდ „ლეონიდების“ სამეფოს გამოცხადება აფხაზურ ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ გაერთიანებად და, არც მეტი არც ნაკლები, მას XI-XII საუკუნეების ერთიანი ქართული სახელმწიფოც მიაყოლეს. თუ ი. ვორონოვი ზემოთაღნიშნულ

სახელმძღვანელოში XI-XIII სს. ერთიანი ქართული სახელმწიფოს განსაზღვრებისთვის იყენებდა ფორმულირებას: „აფხაზთა და ქართველთა სამეფო“ (*История* 1991:98) და აღიარებდა რა ამ სახელმწიფოს ქართულ იერ-სახეს, მიუთითებდა აფსუა-აფხაზების როლზე. ზოგიერთ პუბლიკაციებში უცვრემონიოდაა ნათქვამი იმის შესახებ, რომ „აფხაზთა“ სამეფო (მათი ავტორების აზრით აფსუა-აფხაზების ეროვნული სახელმწიფო) არსებობდა 1259 წლამდე. სხვათა შორის, ამ თარიღს იზიარებდა ი. ვორონოვიც, რომლის მიხედვით, სწორედ ამ დროს „царство „абхазов и картвелов“ ушло с исторической арены“ (*История* 1991:98).

მოცემული შეხედულება მკვიდრდება ბოლო დროს გამოცემულ მთელ რიგ პუბლიკაციებში. პირველ რიგში ეს არის სტატიები ზოგიერთ რუსულ ენციკლოპედიებსა და ცნობარებში, რომელიც აშკარად მიწოდებულია სეპარატისტულად განწყობილი აფხაზი ისტორიკოსების მიერ (**Страноведение**). აზრი, „აფხაზთა“ სამეფოს არსებობაზე XIII ს. შუა ხანებამდე გვხვდება ასევე ს. შამბას სტატიებში. ავტორი თვლის, რომ ლეონ II-ის მიერ შექმნილი „აფხაზთა“ სამეფო მხოლოდ აფხაზურ ეროვნული სახელმწიფოებრივი გაერთიანება იყო და აშკარად მიუთითებს იმაზე, რომ „в Абхазском царстве в VIII-XIII вв.“ დომინირებდა აფხაზური მოსახლეობა (*Шамба* 1999, ხაზგასმა ჩვენია — **ზ.პ.**). მაგრამ ყველაზე აგრესიულად „აფხაზთა“ სამეფოს — აფხაზთა „ნაციონალურ სახელმწიფოს“ — არსებობაზე 1259 წლამდე ამტკიცებს ე. აჯინჯალი (*Аджинджал* 1996:12-15).

ლეონ II-ის მიერ ახლად შექმნილი სამეფოს დედაქალაქის ანაკოფიიდან (ახლანდელი ახალი ათონი) ქუთაისში გადატანისა ფაქტის აღნიშვნისას, ს. შამბა აკეთებს სრულიად დაუსაბუთებელ განცხადებას იმის შესახებ თითქოს ლეონმა ახალ დედაქალაქს მისცა „абхазское название Кутьшь, которое в абхазском языке употребляется и сегодня (означает „куриная гора““). ამავე დროს, ს. შამბა იმოწმებს ანტიკურ ტრადიციას, რომელიც თანახმადაც ამ მხარეში იყო ხოხბების სიმრავლე (*Шамба* 1999).

ს. შამბას — ბოლო დრომდე სეპარატისტული აფხაზეთის პოლიტიკური ელიტის ერთ-ერთმა წამყვანი ფიგურის, დიდი ხნის მანძილზე ე.წ. „საგარეო საქმეთა მინისტრის“, ხოლო მოგვიანებით „პრემიერ-მინისტრის“, რომელიც სხვათა შორის ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის მანტიითა შემოსილი — ინსინუაციები ამით არ მთავრდება. აღნიშნავს რა რომ „в 978 году корона абхазских царей по материнской линии перешла“ ბაგრატ უფლისწულზე, ამ უკანასკნელს მოიხსენიებს როგორც წარმომადგენელს „**Южно-**

грузинской ветви армянского царского рода Багратуни“ (Шамба 1999, ხაზგასმა ჩვენია — ზ.პ.).

შენიშვნა: როგორც ჩანს, სწორედ ასეთი სახის განცხადებისთვის მიენიჭა ს. შამბას მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხი არა სადმე სხვაგან, არამედ ერევანში.

ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ ს. შამბა სხვა პუბლიკაციაში იხულებულია აღიაროს, რომ „აფხაზთა“ სამეფო — „**могущественное по тем временам государство**“, რომელიც „შექმნა აფხაზმა ხალხმა“ XI საუკუნეში „в результате династических браков трансформировалось в Грузинское царство, просуществовавшее до XIII века“ (Шамба, Абхазия, ხაზგასმა ჩვენია — ზ.პ.).

შამბას გვარის კიდევ ერთი წარმომადგენლის, სეპარატისტული აფხაზეთის ყოფილი „პრემიერ მინისტრის“ ძმის ტ. შამბას მტკიცებით, (თავის დროზე სკკპ ცენტრალური კომიტეტის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა აკადემიის პარტიული „ბოსი“ იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი) აფხაზეთის „**государство** (იგულისხმება „აფხაზთა“ სამეფო — ზ.პ.) **абхазы создали самостоятельно на своей исконной земле и на протяжении двух веков абхазское государство было сильнейшим среди соседей**“. რაც შეეხება „აფხაზთა“ და „ქართველთა“ სამეფოებს, მისი სახელწოდება „название... **„Абхазо-Картвельское царство**“, — ტ. შამბას და მისი იდეური თანამებრძოლისა და თანაავტორის რუსული შოვინისტური კორპუსის ერთ-ერთი წარმომადგენლის, ვინმე ა. ნებროშინის, მანამდე ყველასთვის უცნობი ეთნოპოლიტოლოგის, აზრით, — „**было фактически условным, поскольку пришедший на его правление Баграт III был не картвел, а представитель армянского (а еще ранее персидского) рода из Тао-Кларджети, мать которого была абхазка, т.е. не имел ничего общего с племенем картвелов**“ (Шамба... 2003. ხაზგასმა ჩვენია — ზ.პ.).

სხვა პუბლიკაციაში ტ. შამბა თავის განუყოფელ თანაავტორთან ერთად კიდევ უფრო შორს მიდის. „В истории региона, — წერენ ისინი, — подтверждено существование Абхазского царства в период между VIII-Хвв. и Абхазско-Картвельского царства до начала XIIIв. Абхазия представляет эти сведения как претензию на собственный суверенитет, но Грузия это же самое царство характеризует как... **Грузинское государство (?)**, в котором преобладают грузинский язык и культура“ (Шамба, Непрошин. 2004, ხაზგასმა ჩვენია — ზ.პ.). თუმცა „**главная неприменимость такого подхода**“, — ავტორების აზრით, — ...заключается в том, что „**в возражениях Грузии имеют место только**

голословные заявления без привлечения юридически достоверных документов... подтверждающих действительные факты“ (Шамба, Непрошин, 2004, ხაზგასმა ჩვენია — ზ.პ.), მაშინ, როდესაც „აფხაზურ ვერსიას“, ადასტურებენ „Диван Абхазских царей“... „Картлис Цховреба“, труд средневековых историков Абхазского царства“ (Шамба... 2003. ხაზგასმა ჩვენია — ზ.პ.). ამასთან, როგორც ბოლო დროის ისტორიის მეცნიერების ახლად მოვლენილი „კორიფეები“ აცხადებენ „Абхазия никогда не считала себя Грузией, скорее княжества Закавказья, в том числе Картли и Кахетия, должны считаться принадлежащими территориально и административно Абхазии“ (Шамба, Непрошин, 2004).

როგორც ვხედავთ, „აფხაზ მეფეთა დივანი“ და „ქართლის ცხოვრება“ ჩვენი „ჭკუის კოლოფების“ მიერ ფაქტობრივად გამოცხადებულია „აფხაზთა“ სამეფოს (მათი გაგებით აფხაზური ნაციონალური სახელმწიფოს) წერილობით ძეგლად ქართლი და კახეთი კი — კავკასიის სამთავროებად და არა ქართულ პოლიტიკურ წარმონაქმნად. ამასთანავე, მათი „გენიალური“ მიგნებით **„домыслы о существовании Грузии на протяжении 26 веков не имеют ничего общего с исторической действительностью... До мая 1918г. государство „Грузия“, как и ее территория, не существовало! Только с объединением нескольких отдельных независимых княжеств, располагавшихся на территории Закавказья, из которых ни одно не носило самоназвание „Грузия“, в единое государство и присвоением этому объединению указанного наименования юридически правомерно возникновение такой страны, с этого момента — и не ранее!“** (Шамба, Непрошин, 2004, ხაზგასმა ჩვენია — ზ.პ.). და ეს მაშინ, როცა საკუთრივ, „Абхазия... в VIII-XIвв. и позже, до XVIIIв., была государством независимым“, რომელიც (VIII-XIIIსს.) „охватывало практически все Центральное и Западное Закавказье, включая в себя все государственные образования, находившиеся на этой территории. Ссылки грузинских политиков на то, что все эти территории в XI-XIIIвв. принадлежали Грузии, — полная бессмыслица, поскольку такого государства до 26 мая 1918г. не было“ (Шамба, Непрошин, 2004, ხაზგასმა ჩვენია — ზ.პ.).

ზემოთმოყვანილი „შედევრების“ გაცნობის შემდეგ ნებისმიერი ნაკლებად ინფორმირებული მკითხველს შეუძლია მივიდეს მხოლოდ ერთ ჭეშმარიტად სენსაციურ დასკვნამდე: რომ დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის სახელმწიფო, და ცნობილი ძველი ქართული თხზულებათა კრებული „ქართლის ცხოვრება“

(საინტერესოა რატომ შოთა რუსთაველის უკვდავი პოემა „ვეფხისტყაოსანი“ არაა?) არის აფხაზი ერის ისტორიული მონაპოვარი (სხვათაშორის, მათ არ გააჩნდათ დამწერლობა XIX ს. ბოლომდე) და არა ქართველების. აი როგორი თეორიული „სიბრძნით“ კვებავენ სეპარატისტებს იურისტი ტ. შამბა და მისი ძმობილი ა. ნებროშინი — ს. აშხაძეას და ვ. კოჟინოვის იდეური მემკვიდრეები.

რა თქმა უნდა, სრულიად უაზროა კომენტირება ისტორიული მეცნიერებისაგან ასე შორსმდგარი „ექსპერტების“ ამგვარ აბსურდულ დასკვნებზე. სამწუხაროა, რომ ასეთი სახის „აღმოჩენები“ ზოგჯერ ჩნდება პროფესიონალ ისტორიკოსთა პუბლიკაციებშიც. ასე მაგალითად, ზემოთნახსენები ცნობილი აფხაზი ისტორიკოსი და არქეოლოგი მ. გუნბა „აფხაზების“ (აბაზგების) მიერ შექმნილ „აფხაზთა“ სამეფოს უწოდებს საერთო კავკასიურ სახელმწიფოს, რომელიც არსებობდა X-XV საუკუნეებში (Гунба. Об автохтонности).

თვალსაზრისს იმის შესახებ, რომ არა მხოლოდ VIII-X საუკუნეების „აფხაზთა“ სამეფო, არამედ ბაგრატ III-ისა და მისი მემკვიდრეების სამეფო („до нашествия монголов“) რჩებოდა აფხაზურ პოლიტიკურ წარმონაქმნად, აქტიურად უჭერს მხარს კიდევ ერთი დილექტანტი ისტორიული მეცნიერების სფეროში, ფილოლოგი ა. პაპასკირი (Папаскир 2005).

შენიშვნა: სხვათა შორის, სოხუმში აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტში 1984 წლის დასაწყისში გამართულ ა. პაპასკირის მოხსენების „მოსმენაზე“ მთელი მისი დილექტანტური „მიგნებების“ - მათ შორის „აფხაზთა“ სამეფოს აფხაზურ-აფსუურ იერ-სახეზე — აბსურდულობა მკაფიოდ აჩვენა გამოჩენილმა აფხაზმა ისტორიკოსმა ზ. ანჩაბაძემ.

ეს აზრი გამოკრთის ირინე აგრბას, მთლიანობაში, არც თუ ურიგო სადისერტაციო ნაშრომში (Агрба 1989:17). გ. გუმბას აზრით, „აფხაზთა“ სამეფო VIII-X საუკუნეებში იყო მხოლოდ აფხაზური ნაციონალური სახელმწიფო, მაშინ როცა გაერთიანებული საქართველოს სამეფო XI-XV საუკუნეებში თურმე იყო არა საქართველო, არამედ მხოლოდ „федеративное государство закавказских народов“ (Гумба 1994:4-5).

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 2006 წელს სოხუმში გამოიცა აფხაზეთის ისტორიის ე.წ. „სახელმძღვანელო“ „ДЛЯ общеобразовательных учебных учреждений“ (Бгажба... 2006). მასში (ჩვენთვის საინტერესო თავების ავტორი არის ი. ვორონოვის მეგობარი და თანამებრძოლი, ცნობილი არქეოლოგი ოლეგ ბლაჟბა) პრაქტიკულად შენარჩუნებულია VIII-X საუკუნეების ი. ვორონოვისეული ხედვა, თუმცა ზოგიერთ ადგილებში მაინც

იგრძნობა თანამედროვე პოლიტიკური კონიექტურის კვალი. ეს პირველ რიგში, ეხება მურვან იბნ-მუჰამედის ლაშქრობას დასავლეთ საქართველოში. ახალი „სახელმძღვანელოს“ ავტორი ანაკოფიის ბრძოლის პერიპეტიებზე თხრობისას (ი. ვორონოვისგან განსხვავებით) არაფერს ამბობს ქართლის ერისმთავრების მიერ და არჩილის წარმმართველ როლზე (Бгажба, Јакоба 2006: 118).

ასეთია, მთლიანობაში, „აფხაზთა“ სამეფოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი იერსახის აფხაზური (სეპარატისტული) ხედვა. როგორც ვხედავთ, ზემოთ ხსენებული ავტორები ყველანაირად ცდილობენ დაარწმუნონ მთელი სამყარო იმაში, რომ VIII საუკუნის ბოლოს ლეონ II-ის მიერ შექმნილ „აფხაზთა“ სამეფო, რომელიც მინიმუმ ორი საუკუნის განმავლობაში (ბაგრატ III-ის „ქართველთა“ მეფის ტიტულის მიღებამდე) წარმოადგენდა მხოლოდ აფხაზურ ეროვნულ სახელმწიფოს. რა თქმა უნდა, შეიძლებოდა სხვა პუბლიკაციების მოყვანაც, რომელშიც ტირაჟირებულია მოცემული თვალსაზრისი, მაგრამ, ვფიქრობთ, მოტანილი მასალა სრულიად საკმარისია იმის საჩვენებლად თუ რა ისტორიოგრაფიულ ბურანში ამყოფებენ თავიანთ თანამემამულეებს ჩვენი აფხაზი კოლეგები. ქართულ ისტორიოგრაფიაში სავსებით დამაჯერებლადაა ნაჩვენები „აფხაზთა“ სამეფოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი იერსახის აფხაზური (სეპარატისტული) ხედვის სრული აბსურდულობა და მკაფიოდ არის განმარტებული თუ რატომ არ შეიძლება „აფხაზთა“ სამეფოს სახელწოდების მატარებელი პოლიტიკური გაერთიანება ჩაითვალოს აფხაზ-აფხაზთა ეროვნულ-სახელმწიფოდ და რატომ წარმოადგენს იგი ერთიანად მხოლოდ და მხოლოდ ქართულ ნაციონალურ სახელმწიფოებრივ გაერთიანებას (ამის შესახებ დაწვრილ. იხ.: პაპასჭირი 2004:37-55, Папаскири: 68-106. აღნიშნული პუბლიკაცია იხ. აგრეთვე წგნ.: პაპასჭირი 2009:24-54; Папаскири 2010:26-51).

დამოწმებული ლიტერატურა:

აფხაზეთის 1981 - აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა, - **ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია**. ტ. საქართველოს სსრ,თბ., 1981;
პაპასჭირი 1998 - ზ. პაპასჭირი. აფხაზეთი საქართველო.თბ., 1998;
პაპასჭირი 1999 - ზ. პაპასჭირი. „აფხაზთა“ სამეფოს საგარეოპოლიტიკური ორიენტაციის დაზუსტების საკითხისათვის; **ქართული დიპლომატია**, წელიწდეული, ტ. VI. თბ., 1999;

პაპასქირი 2009 - ზ. პაპასქირი. და აღმოცისკრდა საქართველონიკოფსიიდან დარუბანდამდე. თბ., 2009, ელექტრონული ვერსია:<http://sites.google.com/site/zpapaskiri/publications-georgian>;

პაპასქირი 1991 - ზ. პაპასქირი. ინტერფრონტის ლიდერის ახალი „გმირობანი“, ანუ იმის შესახებ თუ როგორ გააკრიტიკა ი.ვორონოვმაპროფ. მ. ლორთქიფანიძის წიგნი „აფხაზები და აფხაზეთი“. - გაზ.: „აფხაზეთის ხმა“, 16.08.1991, 17.08.1991;

პაპასქირი 2004 - ზ. პაპასქირი. ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან, ნაკვ. I. უძველესი დროდან 1917 წლამდე. თბ., 2004;

<http://sites.google.com/site/zpapaskiri/publications-georgian>;

პაპასქირი, 1992; ზ. პაპასქირი. „უმეცრობის ფართი-ფურთი“, ანუ ცნობილი ფალსიფიკატორის მორიგი გამოხდომა. გაზ.: „აფხაზეთის ხმა“, 21.11.1992, 26.11. 1992;

აფხაზეთის, 1981; Абхазская Автономная Социалистическая Советская Респуб лика. Исторический очерк. – Грузинская СоветскаяЭнциклопедия, т. Грузинская ССР. Тб., 1981.Абхазское;

Абхазское царство.– Официальный сайт Президента Республики Абхазия: <http://www.abkhaziagov.org/ru/state/history/abkh.phpb>; Царство Багратидов. – <http://www.abkhaziagov.org/ru/state/history/bagratiid.php>.

აგრბა 1989; И. Ш. Агрба. Взаимоотношения Абхазского царства и Византии (Конец VIII – Хвв). Авторефератнасоиск. уч. степ. Канд. историч.наук. М., 1989;

აჯინჯალი 1996 - Е. К. Аджинджал. Из истории Абхазской государственности. Сухуми, 1996;

ანჩაბაძე 1959; З. В. Анчабадзе. Из истории средневековой Абхазии. Сухуми, 1959;

აშხაцаვა 1925; С. М. Ашхацава. Пути развития абхазской истории. ИзданиеНаркомпроса Абхазии, 1925;

ბგაბა . . . 2006 -О. Х. Бгажба, С. З. Лакоба. История Абхазии.С древнейших времён до наших дней.10-11 классы., Сухуми, 2006;

Белая, 1993; Белая Книга Абхазии. Документы, материалы, свидетельства. 1992-1993. М. 1993 ელექტრონ. ვერსია:

http://psou.narod.ru/history/wb/wb_06.html);

ვორონოვი 1992; Ю. Н. Воронов. Абхазы. – кто они? Гагра, 1992;

ვორონოვი, 1991; Ю. Н. Воронов. Ядовитые уроки госпожи Мариам. – газ. „Аб хазия“, 16. 07.1991;

გულია 1925; Д. И. Гулиа. История Абхазии. Тифлис, 1925;

- გულია 1951; Д. И. Гулиа. О моей книге „История Абхазии“. Сухуми, 1951; რეპრინტული გამოცემა. Тб., 1998, გვ. 14-16. ელექტრონული ვერსია: <http://www.amsi.ge/istoria/div/gulia1.html>;
- გუმბა 1994; Г. Гумба. Значение терминов „Грузия“ и „Сакартвело“ в средневековых источниках. Сухуми, 1994;
- გუმბა 2013 - Н. Гумилёв. История Востока (Восток в средние века) ინერნეტვერსია: <http://gumilevica.kulichki.net/HE2/he2103.htm>
- გუმბა 1989 - М. М. Гунба. Абхазия в первом тысячелетии н. э. Социально-экономические и политические отношения. Сухуми, 1989;
- გუმბა Об автохтонности; М. М. Гунба. Об автохтонности абхазов в Абхазии. – Абхазия – страна души. ელექტრონული ვერსია: <http://www.abkhaziya.org/serverarticles/article67b29ce2daa13cbacb983efe16775a02.html>.
- „Заря Востока“, 1991; გაზ. „Заря Востока“, 7.08.1991, 8.08.1991;
- Инал-ипа, 1976; Ш. Д. Инал-ипа. Вопросы этнокультурной истории абхазов. Сухуми, 1976;
- История 1991; История Абхазии. Учебное пособие. Гл. редактор С. З. Лакоба. Сухуми, 1991;
- Константин Багрянородный, 1989; Константин Багрянородный. „Об управлении империей“. Греческий текст, перевод, комментарии. Под ред. Г. Г. Литаврина, А. П. Новосельцева. М., 1989, комментарий 17 к главе 42, в соавторстве с М. В. Бибиковым. internet-versia: http://oldru.narod.ru/biblio/kb_k30_43.htm#42;
- Кожин 1977; В. В. Кожин. Современная жизнь традиций. Размышления об абхазской литературе. – Дружба народов, №4, 1977.
- Кожин 1993; В. Кожин. Шеварднадзе в Абхазии продолжает дело Берии. – Литературная Россия, 8 января 1993г. ინერნეტ ვერსია: http://abhazia.com/book/?page=book&cat=wb_41;
- Кудрявцев, 1922; К. Кудрявцев. Сборник материалов по истории Абхазии. Сухуми, 1922;
- Кузнецов, 2004; В. А. Кузнецов. Введение в Кавказоведение. Владикавказ, 2004. ინერნეტ ვერსია: <http://www.ossetia.ru/caucasus/abx-adig>;
- Метревели, Папаскири, 2004; Р. В. Метревели, З. В. Папаскири. Видный учёный, большой друг Грузии. К 70-летию Анатолия Петровича Новосельцева. – qarTuli diplomatia, weliwdeuli, t. 11. Тб., 2004;
- Минорский 1963; В. Ф. Минорский. История Ширвана и Дербенда. М., 1963;
- Папаскир 2005; А. Л. Папаскир. Начало абхазо-русских взаимоотношений. Непризнанное государство Южного Кавказа и этнополитический процесс на

- юге России, вып. 29. 2005. ელექტრონული ვერსია: http://kavkazonline.ru/csrip/elibrary/uro/uro_29/uro_29_07.htm;
- Папаскири 1988; А. Л. Папаскири. Проблемы изучения русско-абхазских литературных и культурных связей. – Труды АГУ, т. VI. Сухуми, 1988.
- Папаскири, 2010. 3. Папаскири. Абхазия. История без фальсификации. Издание второе, исправленное и дополненное. Тб., 2010;
- Папаскири, 2006; 3. В. Папаскири. „Абхазское“ царство – грузинское государство. – Исторические разыскания. Ежегодник научных трудов Абхазской организации Всегрузинского исторического общества им. Еквтимэ Такашвили. VIII-IX. Тб., 2006, ელექტრონ. ვერსია: <http://sites.google.com/site/saistoriodziebani/dziebani> 2005-2006
- Папаскири 1993; 3. Папаскири. Парад невежества. Или очередной вымысел известного фальсификатор. –gaz.: „Демократическая Абхазия“, 26.02.1993, 3.03.1993, 7.03.1993;
- Православная 1994 - Православная Абхазия. М., 1994.
- Страноведение; Страноведение – все о странах мира. ელექტრონული ვერსია: <http://maxpj.ru/state.php/796>;
- „Суть событий“, 2004; „Суть событий“, радиостанция „Эхо Москвы“, 13.VIII.2004. იბერნეტ ვერსია: <http://www.echo.msk.ru/programs/sut/26630/>
- Тарнава 1917; М. И. Тарнава. Краткий очерк истории Абхазской церкви. Сухуми, 1917;
- Фадеев 1934; А. В. Фадеев. Краткий очерк истории Абхазии. Ч. I. Сухуми, 1934;
- Хонелия. 1967a; Р. А. Хонелия. Некоторые вопросы политической истории Абхазии VI-VIII вв. по данным армянских источников. – Сборник научных работ аспирантов Абхазского института языка, литературы и истории. Сухуми, 1967;
- Хонелия. 1967b; Р. А. Хонелия. Политические взаимоотношения Абхазского царства и царства Армянских Багратидов в IX-X веках. Автореф. канд. дисс. Ереван, 1967;
- Шамба Абхазия - С. М. Шамба. Абхазия: право на независимость. – Интернет-журнал „Новая политика“: <http://www.novopol.ru/article2350.html>
- Шамба 1999 - С. М. Шамба. К Вопросу о правовом, историческом и моральном обосновании права Абхазии на независимость. – Международное право, №4, М., 1999. ელექტრონული ვერსია: http://www.apsny.ru/history/history.php?page=content/nov_hist/k_voprosu.ht;
- Шамба Непрошин, 2003; Т. М. Шамба, А. Ю. Непрошин. Абхазия. Правовые основы государственности и суверенитета. М., 2003. იბტერნეტ-საიტი: „Абхазия – страна души“: <http://abkhazia.narod.ru/SH/chap-41.html>;

Шамба 2004... - Т. М. Шамба, А. Ю. Непрошин. Постсоветское пространство после Беловежья. Абхазия – DeFacto и DeJure. – Периодический политический журнал: „Гражданин“, №2, 2004. ელექტრონული ვერსია:
<http://www.grazhdanin.com/grazhdanin.phtml?var=Vipuski/2004/2/statya7&number=%B92%A02004%E3>

Zurab Papaskiri

To the Criticism of Views Expressed in the Separatist Historiography Regarding the Ethnic, Cultural, Political and State Character of the „Abkhaz“ kingdom

The paper critically analyzes the views expressed in the separatist historiography about the national and state character of the „Abkhaz“ kingdom and shows once more that the „Abkhaz“ kingdom was the Georgian state from the beginning. The conclusions of well-known Russian scholars (Vladimir Minorsky, Anatoly Novoseltsev, Vladimir Kuznetsov, Serguey Arutiunov, etc.) are brought as the illustration of this. Those scholars clearly state that the „Abkhaz“ kingdom never was the Abkhaz-Apsua national state. It was only the Georgian state formation, and the kings of the „Abkhazs“ were the Georgian political leaders. The „Abkhaz“ kingdom was the direct assignee of the states of ancient Colchis and Lazika. Moreover, creation of the „Abkhaz“ kingdom was a completely new stage in the history of the Georgian statehood. In contrast to the kingdom of Lazika-Egrisi (not referring to the Ancient Colchis), whose national and state formation's process was far from the completion (it is enough to mention that in Lazika-Egrisi Greek was the language of the state record-keeping and divine service), the „Abkhaz“ kingdom inherently was the first national Georgian state with national Georgian Christian ideology and Georgian as a state language in the Western Georgia. The „Abkhaz“ kingdom's political purposefulness was also Georgian. It was always guarding the common Georgian political and state interests. Exactly the constant anxiety of the „Abkhaz“ kings about the further territorial enlargement and strengthening their state created the firm basis for the formation of unified Georgian state under the aegis of the „Abkhaz“ kingdom at the beginning of the 11th century.